

BIBLIOTECA „ASTRA”

Nr. 27

*Jordanescu
30.12.1943*

Problema continuității Românilor în Dacia

Patru conferințe la Universitatea—Radio

de

C. Daicoviciu

E. Petrovici

I. Moga

R. Vuia

SIBIU, 1943

Editura Astrei

TPARUL INSTITUTULUI DE ARTE GRAFICE „DACIA TRAIANĂ” S. A.

Inscris în Reg. Com. Fi. 2/15-1934
www.dacoromanica.ro

EXTRAS DIN „TRANSILVANIA” ANUL 74, Nr. 1

CUVÂNT ÎNAINTE

Incepând dela sfârșitul sec. XVIII-lea, continuitatea noastră pe pământul vechii Dacii a devenit o problemă centrală a istoriografiei românești și una din problemele viu discutate ale istoriografiei universale. Importanța ei a fost crescută în mod considerabil de înverșunarea cu care vecinii noștri au contestat-o, din motive politice bine-cunoscute.

Cu toate că descoperirile și cercetările care s'au făcut în ultimele două decenii, în deosebi de către învățații români, au avut darul de a cuceri pentru continuitate cea mai mare parte a cercurilor științifice streine, vecinii noștri, din aceleași motive politice, departe de a se lăsa convinși, au umplut lumea cu o nouă avalanșă de lucrări, înarmate cu un mare aparat științific, în care adevărul este răstălmăcit cu aceeași reacredință și îndărătnicie.

Problema continuității a devenit deci iarăși de o mare actualitate pentru orice Român care ține la trecutul și drepturile neamului său. Iată de ce am crezut că e bine să publicăm în paginile revistei „Transilvania” (și în acest extras) ultimele rezultate în acest domeniu, prezentate într-o formă accesibilă marelui public intelectual, în patru conferințe rostite la Universitatea—Radio, în cursul lunii Decembrie 1942, de către patru specialiști eminenți, d-nii C. Daicoviciu, E. Petrovici, Ion Moga și R. Vuia, profesori la Universitatea „Regele Ferdinand I” din Cluj—Sibiu.

TRANSILVANIA

PROBLEMA CONTINUITĂȚII

I.

DOVEZILE ARHEOLOGICE ALE CONTINUITĂȚII

Continuitate...! Ea înseamnă o neîntreruptă viațuire a unui neam pe aceleași meleaguri, din vremuri atât de adânci, încât pământ și om par a fi zămisiți deodată, unul pentru altul. Legătură trainică cu glia care ne leagă, nutrește și acopere, continuitatea aceasta a noastră ne-a fost și ne va fi o comoară nesecată de forțe vitale mereu împropățate prin atingerea omului cu țărâna mamă!

Credem într'însa cu tărie, fiindcă ni se pare un lucru tot atât de firesc ca și existența neamului românesc chiar pe locurile stăpânite, odinioară, de strămoșii noștri Daci și Romani. Suntem perfect convinși de adevărul nesdruncinat al acestei teze, deoarece o vedem atât de limpede la lumina scrutătoare a științei! A o demonstra e un lucru aproape de prisos!

Ce poate fi, într'adevăr, mai străin de gândirea istorică, decât negarea vieții unui neam multimilenar sub o stăpânire nouă; ce poate fi mai absurd pentru istoricul obiectiv, decât teoria desrădăcinării totale a unui popor puternic, adânc înfipt în pământul străbun; ce poate fi mai lipsit de înțelegere a istoriei omenirii, decât crearea artificială a unor goluri de oameni și de viață pe un pământ binecuvântat ca acela al țării noastre?

Dacă, totuși, m'am hotărît să vorbesc astăzi despre această problemă a continuității poporului românesc în Dacia, o fac pentru a înmănușia, în fugă, *o parte* a acelor adevăruri științifice pe care se întemeiază și credința mea subiectivă și convingerea mea obiectivă.

Am zis *o parte* din acele temeuri științifice și m'am gândit la cele pe care ni le oferă nemijlocit și convingător arheologia.

Ce ne spun, oare, urmele descoperite în pământul răscolit de casmaua arheologilor? Ele ne vorbesc o limbă foarte limpede :

De când s'a ivit picior de om pe pământul României, cu multe mii de ani înainte de nașterea Mântuitorului, pe amândouă laturile Carpaților au trăit aceeași seminție de oameni, cu forme de viață asemănătoare, vorbind aceeași limbă, având aceleași credințe. Ori câte neamuri răslețe se vor fi abătut pe aici, în șirul de ani fără de număr, toate au sfârșit prin a se închea cu localnicii, dând încetul cu încetul naștere la acel popor minunat, unitar ca limbă, obiceiuri și credință, care era poporul „nemuritorilor” Geți sau Daci. Imbogățiți sufletește cu bunurile moștenite dela înaintașii găsiți în acest colț de lume sau cu cele primite dela seminții ce s'au altoit pe trunchiul viguros al lor, Geto-Dacii ne apar la razele luminoase ale istoriei ca un vrednic popor de țărani, puternic, sănătos, cumpătat, îndrăgostit de glia strămoșească și iubitor de viață liberă. Urmele lui de viață în forme mărețe sau modeste se desvâluie pretutindeni, fie în cetățile de piatră și cărămidă ale fruntașilor, fie în casele și colibele de lemn ale oamenilor de rând.

Poporul dac a fost învins de Romani, iar țara liberă a lui Decebal fu înglobată în împărăția Cesarilor.

Tot cercetările arheologice au arătat, apoi, în chip neîndoelnic (lucru ce era, de altfel, atât de firesc, dar ceea ce istoricii noștri mai vechi negau iar cei mai noi nu văzuseră tocmai limpede) că sub ocrotitoarea dominație romană, neamul Dacilor nu s'a stins, ci a continuat să trăiască tot mai viguros, mai ales, în mediul în care viețuise și până aci, în lumea satelor, a ogoarelor, pădurilor și a plaiurilor. Cele două cimitire ale localnicilor țărani și mineri, dela Cașolț (lângă Sibiu) și din Munții Zlatnei, ca și alte multe dovezi arheologice și epigrafice, stau mărturie pentru aceasta.

Stăpânirea romană, conștientă de importanța pe care o avea pentru soarta imperiului bastionul munților Carpați, se înfipse adânc și rodnic în solul dacic. Cât de intens și cât de adânc, o constatăm

noi arheologii, la fie ce pas, atât în câmpii, cât și în regiunile muntoase. Pentru noi nu e nicio mirare că abia după câteva decenii, lumea pacificată a Dacilor, ocrotită de brațul cuceritorului care-i asigura o viață mai liniștită și mai îmbelșugată, începe să se transforme, încetul cu încetul, împărtaşind și ea aceeași soartă pe care o avuseră și alte popoare căzute în vraja copleșitoare a puterii a spiritului roman: *se romanizează*. Nu vom cădea în greșala atâtor romantici mai vechi și mai noi, de-a afirma că această transformare s'a făcut dintr'odată, ca la comandă, și peste tot. Ceea ce nu se făcuse în primul secol al stăpânirii, se înfăptui în secolul următor, iar ceea ce mai rămăsese neatinse de romanizare se va îndeplini în veacurile ce vin, în împrejurări, după cum vom vedea, tot atât de prielnice romanizării ca și vremile de reală stăpânire politică. Prin serviciul militar îndelungat, în legiuni și trupe auxiliare, prin amestecul cu coloniștii veniți din toate părțile marelui imperiu, prin pătrunderea acestora în toate domeniile de activitate, prin ridicarea la un nivel de viață mai înalt al supușilor și, în cele din urmă, prin înlăturarea oricărei deosebiri dintre învingători și învinși ca o firească urmare a încetățenirii tuturor, Dacii devin o parte a lumii romane, însușindu-și limba, obiceiurile și mentalitatea stăpânilor. Așa se întâmplase cu Celtii, cu Illyrii, cu Hispanii în timp tot atât de scurt și într'o vreme când împărăția romană nici nu avea încă acel caracter de *stăpânire universală*, pe care-l are în epoca cuceririi Daciei.

Ca oșteni, servind în trupele numeroase din propria lor provincie și ca țărani milițieni, apărători ai granițelor primejduite din ce în ce mai mult, localnicii Daci învață încă de pe la începutul secolului al III-lea să-și identifice soarta și interesele lor cu acelea ale cuceritorului. În fața „barbariei” cu multe nume, ei opun împreună dârza rezistență a lumii civilizate și romane, a *Romaniei*. Conștiința acestei romanități, formă de viață liniștită și superioară, le-o trezește și întărește, mai mult decât orice acțiune voită de romanizare, tocmai această atitudine comună față de lumea barbară ce freamătă la fruntarii și se avântă uneori în iureșuri pline de sânge până în interior, lume împotriva căreia, localnici și venetici, învinși și învingători, strâng rândurile îmbărbătându-se unul pe altul. *E ceasul, primul ceas tainic al plămădirii unui nou neam ce se încheagă sub semnul atotputernic al iubirii de pământ și viață*. Sânt în plină acțiune forțele mari ale mării deveniri istorice pe care nu le vor înțelege niciodată istoricii mărunți.

Mărturiile arheologice și epigrafice ne povestesc de o lungă și îndârjită apărare a provinciei din partea populației împreună cu armata.

Atunci când destinul istoric se împlini și Dacia romană trecu din mâna împăraților romani în puterea Goților germani, momentul critic al zămislirii trecuse: Roma lăsa în stăpânirea Goților un colț de țară și o națiune romană ca limbă și suflet. Aceasta din urmă destul de numeroasă spre a se păstra sub dominația Barbarului mai puțin crud decât se arătase în iureșul năvălirilor.

Nu mai avem azi nicio îndoielă că abandonarea oficială a Daciei o făcuse abia Aurelian pe la 271—272 d. Hr. Dovezile epigrafice și numismatice sunt concludente.

E drept că unii din istoricii străini, nici cei mai buni și nici cei mai obiectivi, au susținut o evacuare completă a provinciei, lăsată goală de oameni, pradă Goților. Eresie istorică de neînchipuit! Cu neputință de a o crede, chiar dacă nu am avea argumente suficient de grăitoare și de numeroase pentru a dovedi contrariul!

Dar arheologia Daciei ne vine și de data aceasta întru ajutor. Ea ne permite să constatăm și la noi *aceeași* situație pe care o vedem la celelalte provincii, în cazurile asemănătoare: în Raetia, în Gallia, în Hispania. Populația romană mult mai numeroasă decât a năvălitorului barbar își continuă viața sub noii stăpâni, care, fie că pleacă mai departe spre alte cuceriri, fie că, slăbindu-le forța vitală, sfârșesc prin a se îneca în marea mulțime a supușilor lor.

Așezările vechi romane, orașe și sate, continuă să adăpostească mulțimea băștinașilor rămași. Nimic nu ne trădează că aceste așezări ar fi fost trecute prin sabie și foc în momentul părăsirii provinciei de către armată, funcționari și o parte a populației. Dimpotrivă! Multe din vestigiile desvelite de săpături mărturisesc cu glas tare viața ce și-a urmat cursul chiar la orașe. Se văd însă și urmele noilor veniți, stabiliți printre localnici sau numai în trecere prin așezările acestora. Aceste urme sunt de cele mai multe ori produsele industriale ale neamului năvălitor (agrate, ace, obiecte de toaletă, de lux și, într-o măsură mai mică, vase, etc.). Acum știm că chiar aceste obiecte specifice noilor veniți au putut intra în Dacia încă înainte de abandonarea ei și că foarte de curând ele au fost folosite și imitate și de localnici. La fel au procedat și năvălitorii așezați în grupuri mai mari sau mai mici în mijlocul populației autohtone: și ei întrebuintează numeroase obiecte făurite de meșterii locali, în special de olari.

Multe din vasele de pământ ale olarilor acestora mai păstrează o formă și tehnică romană; de cele mai dese ori însă ceramica locală continuă tradiția veche, dacică, așa cum știm că se continuase aceasta și de-a-lungul epocii romane.

Nu trebuie să uităm apoi că și atunci, ca și acum, și în toate timpurile, meșterii învață unul dela altul și că ei se supun modei sau gusturilor celor ce le cer marfa. Se va naște, deci, nu peste mult timp și aici la noi o formă nouă de obiecte, un nou stil, ca rod al amestecului de motive vechi daco-romane, cu cele ale popoarelor migratoare și ale lumii romano-bizantine din Sudul Dunării.

În primele două secole ce urmară după abandonare, în sec. IV și V, prezența unei populațiuni destul de numeroase daco-romane în Ardeal e bine constatată atât prin diferitele așezări omenești (Sarmizegetusa, Micia, Lechința, Porolissum, etc.), cât și prin cele două cimitire dela Sântana și Târgu-Mureș. Localnici, în număr mare, și cuceritori germani (Goți și Gepizi), în număr cu mult mai mic, sunt îngropați în aceste două necropole din valea Mureșului, unii lângă alții. Mormintele Daco-romanilor se deosebesc de cele ale Germanilor prin inventarul de înmormântare și prin diversitatea practicilor de îngropare a morților.

Mai mult decât atât: o descoperire recentă de tot, cu larg răsunet, ne-a adus, în sfârșit, și confirmarea epigrafică a autohtonilor daco-romani. Inscripția latină a unui creștin cu numele Zenovius, închinată într'o bisericuță din hotarul comunei de astăzi Biertan, în centrul Transilvaniei, trădează în mod neîndoios existența unei populațiuni de limba latină și de religia cea nouă a Mântuitorului, în Dacia de după părăsire, prin secolul al IV-lea. Această religie pătrunse în Dacia mai viguros în epoca lui Constantin cel Mare. Nu numai pentru că el, Constantin, decretase libertatea cultului creștin, ci și fiindcă acest împărat trecuse din nou Dunărea, cucerind întinse teritorii la Nordul ei și impunând, iarăși, cu tărie autoritatea imperiului roman neamurilor cutropitoare barbare.

De fapt, Dunărea nu fusese *niciodată* hotar despărțitor. Înainte de cucerire chiar, puternice influențe culturale greco-romane trecuseră în Dacia cu ajutorul intermediarilor Traci, frați de sânge și limbă cu Dacii.

Acum, după părăsirea oficială, se întâmplă același fenomen: Oameni de aceeași limbă și de aceeași credință, din Sudul Dunării, din Imperiu, țin neîntrerupt legătura cu Nordul Dunării și cu frații lor de aici. Cuceririle romane ale lui Constantin, Valens, Iustinian, acesta din urmă încă prin secolul al VI-lea, întăresc aceste legături firești. Numeroase episcopi de pe malul drept al Dunării stau în slujba misionarismului din Sudul Moldovei, din Muntenia, Oltenia, Bănat și Ardeal.

Chiar dintre neamurile păgâne germane, mulți se vor îndrepta spre creștinism îmbrățișându-l în limba *latină*. Așa e cazul Goților lui Ulfila din stânga Dunării de jos și al Gepizilor din Transilvania.

Cine nu vede, însă, că asistăm *iarăși* la o prefacere? Prin creștinism, Romanitatea rămasă în Dacia ca și cea care o întărește succesiv din Sudul Dunării câștigă o forță de un elan și de o intensitate necunoscută până acum. Autohtonii plaiurilor noastre care nu se romanizaseră sub dominația romană, se vor romaniza dela frații lor *sub imperiul lui Christ!* Cruzimea și cerbicia neamurilor năvălitoare vor slăbi sub vraja cuvântului evanghelic pe care îl vor primi și *prin care* și ei vor deveni și *creștini și romanici*.

Legea inexorabilă a pământului dacic s'a împlinit încăodată și asupra lor: Veneticii s'au contopit în masa nepieritoare a autohtonilor transformați, și unii și alții, într'un popor romanic de către cele două mari forțe ale Antichității: *romanitatea și creștinismul*.

C. DAICOVICIU

II.

DOVEZILE FILOLOGICE ALE CONTINUITĂȚII

Descoperirile arheologice mai vechi și mai recente dovedesc că, după părăsirea Daciei de către oficialitatea romană, a rămas pe aceste meleaguri o populație formată din băștinași, vorbind latinește. Creștinismul răspândit în Dacia de episcopiile înființate în cursul secolului al IV-lea de-a-lungul malului drept al Dunării a fost chiagul care, din autohtonii romanizați sau — unii din ei — pe cale de a se romaniza și din resturile de năvălitori — Goți și Gepizi — care s'au așezat pașnic printre Daco-romani, a format un singur neam, vorbind o singură limbă și având o singură „lege”.

Romanicii rămași în Dacia Traiană au avut deci legături neîntrerupte cu cei din provinciile în care s'au așezat aceia care au ascultat porunca împăratului Aurelian, anume cu cei din Dacia Aureliană — adică Dacia dela Sud de Dunăre împărțită mai târziu în Dacia Ripensis, Dacia Mediterranea și Dardania — cu cei din Moesia Inferior și din Moesia Superior. Limba latină vorbită de autohtonii romanizați din aceste provincii, adică din Transilvania de Vest, Banat, Oltenia, Bulgaria de Vest, Sârbia de Vest și Nordul Macedoniei, stă la temelia limbii românești cu dialectele ei.

„Șira spinării” care străbătea dela apus spre răsărit „patria primitivă a Românilor” era *Dunărea*. Astăzi e admis de toți filologii că numele românesc al marelui fluviu, având un aspect fonetic deosebit de acela al numelor date acestui râu de alte popoare, a fost moștenit de Români dela strămoșii lor Traco-daci care îl vor fi rostit aproximativ *Donaris*. Iată un puternic argument că limba și poporul românesc s'au plămădit de-a-lungul acestui „drum fără pulbere”.

Dar linguiștii care nu admit continuitatea elementului romanic în Dacia pretind că teritoriul de formație al limbii române s'a întins

numai în Sudul Dunării, căci altfel Români ar fi păstrat numele antice ale orașelor daco-romane și ale râurilor din Dacia.

Arheologia și istoria ne învață însă că peste Dacia au trecut, după prăbușirea stăpânirii hunice, hoardele barbare ale noroadelor aflate în solda lui Attila; din vechile așezări daco-romane au rămas, după trecerea acestor războinici sălbatici, numai ruine fumegânde. Autohtonii romanizați părăsindu-și vechile așezări mai mari, s'au aciuat prin locuri mai ferite, în simple cătunuri sau în case și colibe izolate. Cu timpul și amintirea vechilor așezări, adică numele lor s'a pierdut. Iată de ce numele antice ale orașelor din Dacia n'au putut să se păstreze.

S'au păstrat însă numele de râuri. *Timișul, Crișurile, Mureșul, Oltul, Ampoiul* (care se varsă în Mureș lângă Alba-Iulia), *Someșul, Motrul, Argeșul*, au și astăzi nume asemănătoare cu acelea pe care le găsim scrise în operele unor autori antici sau chiar în inscripții romane. Un istoric german din secolul trecut, constatând că în Grecia numele antice de râuri au dispărut pe când în Dacia nu, trage concluzia că în Transilvania, ca în multe regiuni muntoase, suntem în prezența unui „teren mai conservativ”.

S'a spus și se mai spune de către linguiști despre numele de râuri amintite că nu prezintă un fonetism românesc. De ex., în scrierile unui istoric și ale unui geograf din secolul al VI-lea, e atestat numele Crișului sub formele *Grisia, Grissia, Gresia*. Din aceste forme însă nu poate fi explicată, cu ajutorul „legilor fonetice” ale limbii române, forma *Criș*. Aceasta e adevărat. Dar tot așa de sigur este că istoricul — e vorba de un Got, nu de un Roman, Iordanes — sau geograful — originar din Italia, nu din părțile noastre — n'au notat fidel forma populară băștinașă a numelui Crișului. Ca în cazul Dunării, linguiștii reconstituiesc o formă populară daco-romană din care s'a dezvoltat normal — din punctul de vedere al foneticei istorice românești — forma actuală românească. Numele daco-roman al Crișului va fi fost *Crisius*. De asemenea și pentru *Timiș, Mureș, Someș, Argeș*, pot fi reconstituite forme daco-romane având la stârșit un sufix tracic, pe care Daco-romanii îl vor fi pronunțat latinește *-esius, -isius* și care în românește a devenit *-eș, -iș* ca în cuvântul latin vulgăr *ceresius*, românește *cireș*.

De altfel pentru *Ampoiu* nici nu e nevoie să reconstituim o astfel de formă. Dintr'o inscripție romană găsită la Zlatna se poate vedea că numele orașului — și al râului — era *Ampeiu-* din care filologii îl derivă pe *Ampoiul* nostru de astăzi. Forma veche românească a fost *Împeiu*, iar un afluent al lui se chiamă și astăzi *Împoița*, cu un sufix slav.

Prin urmare teritoriul de formație al limbii și poporului român se întindea și la Nord de Dunăre, în regiunile râurilor Timiș, Criș, Ampoiu, Mureș, Someș, Olt, Motru și Argeș. E adevărat că până pe la anul 600 Dunărea era granița imperiului. Totuși unii împărați au restabilit stăpânirea romană și la Nordul fluviului. Am spus însă mai înainte că granița de pe Dunăre n'a împiedecat legăturile dintre frați. De altfel frontiera aceasta dispăre pe la anul 600. Atunci se revărsă peste toată romanitatea dunăreană, dela Porolissum — astăzi Moigrad în județul Sălaj — până la Scupi — astăzi Skoplje în Macedonia — puhoiul slav. E o singură seminție, a *Slovenilor* — strămoșii noștri îi numeau *Șchei* — care, din Nordul Transilvaniei, peste Banat, Oltenia, Muntenia, Bulgaria, Macedonia, Albania și Grecia până în Pelopones, ard și dărâmă orașele și satele, ocupă toate șesurile, toate văile bune pentru agricultură, alungând pe autohtoni din nou în poienile codrilor, prin văgăuni ascunse și pe plaiurile înalte ale munților sau, de ex. în Grecia, în orașele de pe coasta mării apărate de flota imperiului.

De acu înainte nu mai era nicio deosebire între condițiile de traiu dela Nord și dela Sud de Dunăre. Și dincoace și dincolo, aceiași stăpâni barbari și păgâni au silit pe autohtonii romanizați să ducă o vieță mai mult pribeagă de păstori în neconținută căutare de pășuni mănoase; și de o parte și de alta a marelui râu, nivelul cultural al Romanicilor scade la o treaptă foarte joasă. „Șcheii”, cu voievozi, cneji și boieri în frunte, formează clasa dominantă. Lângă ruinele vechilor orașe își construiesc cetăți de ale lor, cărora le dau nume slave. În locul vechiului *Apulum* apare *Bălgradul* (Aba-Iulia de astăzi); orașul cu mine de aur *Ampeium* devine Zlatna, ceea ce în limba Șcheilor însemnează „auriferă”. O mulțime de râuri și-au păstrat până astăzi numele dat de Șchei: *Bistra* și *Bistrița*, adică „apa repede”; *Târnava* și *Târnăvița*, „râul cu spini”; *Crasna* din județul Sălaj, „apa frumoasă”; *Cerna* și *Cernavoda* din județele Hunedoara, Satu-Mare, Severin și Sbiu, „apa neagră”; *Bârzava* din județul Arad și Caraș, „apa repede”; *Mâtnic* din județul Severin, „râul tulbure”; *Clopotiva* din județul Hunedoara, „apa sunătoare” și multe altele.

Șcheii au botezat și multe păraie dela munte, dovadă că au pătruns și pe cursul superior al apelor. De data aceasta romanitatea din Dacia e în mare primejdie. Pe când sub Goți și Gepizi, puțini la număr și îmblânziți de învățăturile religiei creștine, romanitatea dela Nordul Dunării se bucura de prestigiul pe care i-l dădea cultura romană și creștină încă înfloritoare în Peninsula Balcanică, acum această romanitate e reprezentată numai de niște bieți păstori și plugari stă-

pâniți de barbari mult mai numeroși, care nu ajunseseră până atunci în contact cu cultura greco-romană și creștină din Sudul Europei. De-a lungul Dunării, pe țărmul ei drept, orașele și episcopiile romane, aceste puternice centre culturale și religioase pentru Romanicii de pe ambele maluri, nu mai există. Asimilarea noilor năvălitori a devenit în aceste condiții foarte anevoioasă. Elementul romanic și cel slav s'au cumpănit mult timp atât la Nord cât și la Sud de Dunăre. La Sud, puternice organizații de stat slave și — începând cu a doua jumătate a secolului al IX-lea — biserica de limbă slavonă au dus la biruință elementul slav. Cu excepția celor plecați spre Sud — în Pind, Tesalia și Epir — și a celor ajunși pe țărmul Mării Adriatice — strămoșii Istroromânilor — Romanicii din partea sudică a patriei lor primitive au fost cu toții slavizați. O parte din ei s'au retras fără îndoială spre Nord, din Dacia Mediterranea și Dardania, împinși de înaintarea Bulgarilor — hanul bulgar Crum ocupă la anul 809 Sofia. Venind în fosta Dacie Traiană au îngroșat rândurile Romanicilor de aici. Din Dacia Mediterranea și Dardania, unde conviețuiau cu strămoșii Albanezilor — Dardania e un nume albanez, iar numele actual al orașului Niș (vechiul *Naissus*) are fonetism albanez —, acești imigranți dela Sud au adus cu ei elemente albaneze, mărin în dialectul dacoromân numărul albanezismelor. Căci influența albaneză se răspândise din Sud și mai demult peste toată patria străveche a Românilor. De altfel Albanezii, fiind un amestec de Traci și Iliri — unii zic că erau numai Traci — aveau o limbă de aproape înrudită cu cea a Dacilor. La temelia numelui *Carpaților* stă — se pare — un cuvânt dacic înrudit cu cuvântul albanez *karpă* având înțelesul de „stâncă”.

La Nord de Dunăre, Slavii n'au creat nicio organizație de stat mai însemnată. Numeroasele voevodate și cnezate slave, prin coborîrea înceată dela munte a Românilor și prin românizarea treptată a Slavilor, devin cu timpul mici organizații militare și de stat slavo-române, iar mai târziu numai române. Asimilindu-i pe Șchei, strămoșii Românilor au împrumutat dela ei o mulțime de cuvinte, de nume de persoane și foarte multe nume de râuri, munți, văi, sate și orașe. La venirea Ungurilor în Ardeal, dacă credem în mărturia anonimului notar al regelui Bela, Românii trăiau prin văi amestecați cu Slavi. Români și Slavi — „Blasii et Sclavi” — au înfruntat cu armele oștile năvălitorilor.

Dela Slavo-români au învățat Ungurii numele de râuri și de localități din Ardeal. Multe din ele le-au tradus. *Bălgradul*, *Târnavele*, *Cernavoda* și multe altele au primit nume ungurești care însemnează exact același lucru ca cele slave: „cetatea albă”, râul cu spini”, „apa neagră”, etc. Românii în schimb au păstrat până astăzi numele slave.

Dacă după așa zisa teorie a lui Rösler, Românii ar fi venit abia în sec. al XIII-lea din Peninsula Balcanică, cum se face că numele de localități și de râuri nu le-au luat dela Unguri, care erau stăpânii țării, ci dela Slavi? Se știe doar că acești din urmă dispăruseră complet până în sec. al XIII-lea, căci documentele cancelariei ungurești din acel veac, și chiar din cel precedent, nu-i amintesc deloc.

Tot dela Slavi au învățat păstorii și plugarii români care la început erau numai munteni, agricultura mai intensivă dela șes, lucru dovedit prin mulțimea termenilor agricoli de origine slavă: *plug, brazdă, ovăs, pleavă, stog, clai, răzor, coasă*, și a. Dacă Românii ar fi venit ca păstori nomazi în sec. al XIII-lea în Transilvania și ar fi devenit agricultori abia în secolul al XIV-lea și al XV-lea, pe pământurile nobililor unguri, cum pretind unii istorici, atunci terminologia agricolă a Românilor ardeleni ar trebui să fie de origine ungurească, nu slavă.

Dela Slavii cu care conviețuiau au împrumutat Românii din Vestul și Nord-Vestul Ardealului, din Crișana și din Banat, o particularitate fonetică foarte caracteristică, anume pronunțarea palatală, înmuiată, a dentalelor urmate de vocalele *e* și *i*. Se știe că prin părțile apusene ale Transilvaniei, prin B.hor, Sălaj, Satu-Mare, se pronunță aproximativ *frache, caghe* în loc de *frate, cade*, iar în Banat și Hunedoara *frunce, unge* în loc de *frunte, unde*. Dintre toți Slavii cu care suntem vecini, particularitatea aceasta o au numai Slovacia; la Sârbi, Bulgari și Ruteni nu se întâlnește. Slavii care conviețuiau cu Românii în părțile apusene ale teritoriului lingvistic român aveau această particularitate fonetică în comun cu Slovacia, cu care erau în contact prin câmpia Tisei locuită de seminiții slave înainte de venirea Ungurilor. Această influență fonetică a superstratului slav asupra substratului romanic n'a putut fi exercitată decât tot înainte de cucerirea maghiară.

Prin urmare, numele slave de râuri și localități, terminologia agricolă de origine slavă precum și palatalizarea dentalelor la Românii din Transilvania dovedesc că în Ardeal, Banat și Crișana, înainte de venirea Ungurilor, a existat o simbioză româno-slavă. Tot în părțile acestea s'au păstrat până astăzi numele antice ale râurilor, Timiș, Mureș, Criș, Ampoiu, Olt, Someș, al căror fonetism românesc dovedește că în preajma acestor râuri au viețuit neîntrerupt, din antichitate până astăzi, strămoși de ai Românilor.

De asemenea tot în părțile acestea apusene ale teritoriului lingvistic românesc, după mărturia hărților Atlasului Lingvistic Român, s'au păstrat o seamă de termeni de origine latină dispăruți în alte părți: *nea* pentru „zăpadă”, *june* pentru „flăcău”, *aiu* pentru „usturoiu”, *a custa* pentru „a trăi”, *iuă* pentru „unde”, *pedestru, cumine-*

cătură și a. Părțile acestea apusene ale Transilvaniei au fost regiunile Daciei unde romanizarea a fost cea mai intensă. Aici se găseau orașele principale: *Sarmisegetuza*, *Apulum* (Alba-Iulia), *Potaissa* (Turda), *Napoca* (Cluj), *Porolissum* (Moigrad). Prin ce minune s'ar explica faptul că tocmai în regiunile acestea apusene, Românii care ar fi venit din Peninsula Balcanică, au adus dela Sud de Dunăre mai multe elemente latinești decât în alte ținuturi?

Prin urmare regiunile apusene muntoase ale Transilvaniei, munții Banatului, ai Hunedoarei și ai Olteniei făceau cu siguranță parte din teritoriul de formație al limbii și poporului românesc, teritoriu care se prelungea, la Sud de Dunăre, peste regiunea muntoasă din centrul Peninsulei Balcanice. Din adăposturile lor dela poalele munților, de pe pășunile alpine, de pe plaiuri și din poieni, strămoșii Românilor vor fi încercat de mai multe ori, între două năvăliri, să se așeze în văi și pe șesuri. Tot de atâtea ori însă o nouă năvălire i-a spulberat din nou, alungându-i din locurile largi în adăposturile ferite din munți. Cu prilejul acestor bejenii au populat și munții din Sud-Estul și Nordul Transilvaniei. La anul 1164 un cronicar bizantin semnalează Români la granița Galiției. De aici din cununa muntoasă care încercuiește podișul Ardealului, de pe amândouă povârnișurile munților; și de pe povârnișul dinăuntrul Transilvaniei, ca și de pe acela dinafară, adică cel bănățean, cel crișan, cel muntean și cel moldovean, s'a întâmplat ultima coborire înceată a Românilor la vale.

Hărțile Atlasului Linguistic Român ilustrează foarte frumos răspândirea graiurilor de astăzi daco-române din cele patru vetre muntoase. Pe aceste hărți, teritoriul lingvistic dacoromân se prezintă împărțit în patru arii dialectale: Crișana, Banatul, Muntenia și Moldova. Ardealul nu-și are aria lui proprie, ci partea sud-vestică formează o arie dialectală cu Banatul, cea nord-vestică, cu Crișana, cea sudică, cu Muntenia și cea estică, cu Moldova. Explicația acestei repartiții a ariilor dialectale dacoromâne nu poate fi alta, decât cea dată mai înainte: Populația românească din toate ținuturile românești a coborât, spre interiorul Ardealului și spre șesurile înconjurătoare, din patru vetre etnice și lingvistice situate pe pantele munților care încercuiesc ca o cunună podișul ardelean.

Prin urmare Transilvania poate fi numită cu drept cuvânt leagănul poporului român. În părțile ei apusene, ca și în Banat, Oltenia și regiunile învecinate dela Sud de Dunăre, s'a zămislit, la începutul Evului Mediu, neamul românesc și limba românească, întâi unitară, iar mai târziu diferențiată în patru dialecte: dialectul dacoromân, aromân, meglenoromân și istroromân. Adăpostită în cununa de munți

ai Ardealului, ramura dacoromână a neamului nostru a supraviețuit vremurilor grele ale năvălirilor și, după așezarea valurilor migrațiunii popoarelor, a coborât încet dar irezistibil din vetrele ei muntoase în șesurile mănoase, părăsite odinioară de strămoși.

Pe când frânturile neamului nostru, smulse din solul natal, sânt pe cale de a pieri prin Grecia, Macedonia, Albania și Istria, ramura dacoromână a reușit, în ciuda năvălirilor barbare și a stăpânirilor străine, vitrege și asupritoare, să creeze, pe pământul strămoșesc, o națiune unitară, majoritară, plină de vigoare, în continuă ascensiune de când a apărut în lumina istoriei din subsolul unde au coborât-o cuce-ritorii vremelnici. Forța aceasta etnică miraculoasă nu poate fi explicată altfel decât prin autohtonie, prin legătura multimilenară cu pământul strămoșesc care dă puteri veșnic innoite celui care are rădăcini adânci în el și macină pe nesimțite, de-a-lungul veacurilor, puterile celui pripășit de pe alte meleaguri.

E. PETROVICI

III.

DOVEZILE ISTORICE ALE CONTINUITĂȚII

De un veac și jumătate, adversarii poporului român, în dorința de a nega dreptul de existență politică a neamului nostru pe pământul Transilvaniei, se străduiesc a dovedi că nu suntem legați cu nimic de plaiurile ardeleni, că suntem venetici târzii, care pornind de undeva din Balcani, ne-am strecurat ca păstori nomazi peste Carpați, așezându-ne, — aci unde suntem azi — prin bunăvoința lor, într'o lume civilizată, făurită de ei.

Această teorie prin care vor să ne arate ca pe niște miluiți ai unor stăpânitori generoși, s'a lovit însă înainte de toate de conștiința adâncă a poporului român, că din vremea când Dacia prin romanizare au pornit procesul de creare a poporului nostru, noi nu am rupt niciodată legătura cu gheața strămoșilor noștri, ci înfrățiiți cu ea am înfruntat viforul năvălirilor barbare, al căror val, pornit din stepele Asiei, ne-au adus și pe strămoșii autorilor teoriei de mai sus.

Această credință, pe care poporul român o poartă în conștiința lui din vremea zămislirii, din generație în generație, până în zilele noastre, a fost întâia țință a atacurilor adversarilor noștri. Ei s'au străduit să dovedească pe calea mărturiilor istorice din vremea năvălirilor : a) că aceste mărturii nu amintesc nimic despre prezența poporului român în Transilvania ; b) că Românii din această provincie nu pot fi urmașii Dacilor și ai Romanilor, deoarece aceștia au fost total scoși de împăratul Aurelian din Dacia și mutați la Sudul Dunării, și deci, c) că Transilvania a fost lipsită de o populație românească până târziu la sfârșitul secolului XII și începutul sec. XIII, când pentru întâia oară pornesc a se strecura din Balcani în această provincie, cucerită și organizată de mai înainte de Unguri.

Numiții autori au și reușit să convingă pe unii învățați străini, cărora li s'a părut destul de hotărîtor faptul că în cronicile din vremea năvălirilor barbare nu se face amintire de prezența Românilor în aceste veacuri, în Transilvania. Dar acești învățați, pierd din vedere un lucru esențial, anume faptul că numitele cronici povestesc numai isprăvile războinice ale năvălitorilor, ca fapte noi, cutremurătoare în grozăvia lor.

Toți năvălitorii: Goții, Hunii, Gepizii, Slavii, Avarii și Ungurii, trec ca niște cavaleri ai prăpădului pe dinaintea ochilor acestor cronicari medievali, *fără ca acești cronicari să găsească vrednice de amintit numele populației băștinașă care a avut de îndurat urmările năvălirilor.*

Faptul acesta e cu atât mai ușor de înțeles la cronicarii medievali, cu cât aceeași încordată atenție se dă aproape exclusiv faptelor războinice și în zilele noastre. Toți suntem cu ochii așintii la luptele din Caucaz. Comunicatele militare și reporterii de războiu ne dau amănunte de strălucite victorii ale trupelor noastre împotriva bolșevicilor. Din aceste informațiuni cine ar putea preciza numele neamurilor asiatice care luptă în armata bolșevică, sau numărul și numele popoarelor din Caucaz, pe teritoriul cărora se decide soarta Europei?

Deși nu sunt amintite, ele există totuși, precum și Românii din Transilvania în vremea năvălirilor deși nu sunt pomeniți de cronicarii acelor vremi, ei au continuat a viețui pe pământul vechei Dacii, retrași din calea năvălitorilor în munți, dar hotărîți a aștepta potolirea pârjolului și a jafurilor pentru a se coborî din nou la șes și a conviețui cu noii stăpâni.

Avem dovezi despre această conviețuire a Românilor cu barbarii pe teritoriul Transilvaniei? Avem, și ele sunt în măsură să arate falsitatea teoriei discontinuității daco-romane pe pământul acestei provincii susținute de adversarii noștri.

Iată din vremea primilor năvălitori, ni se păstrează știrea dată de scriitorul Auxentius că episcopul Ulfila, predicând cuvântul lui Dumnezeu în lumea Goților așezați în Transilvania, Muntenia și peste Dunăre, a propovăduit nu numai în limba gotă ci și în limba latină. Pe seama cui a putut predica episcopul amintit, în limba latină, dacă nu pe seama Dacilor romanizați și creștinați? Existența acestei populații daco-romane, creștine, care viețuia sub stăpânirea Goților în Transilvania, ne este dovedită și de inscripția latină a unui creștin pe nume Zenovie din veacul IV, aflată în comuna Biertan din centrul Transilvaniei. Dar despre aceeași comunitate de viață vorbesc și mormintele

dela Sântana și Târgul-Mureș în care Daco-romanii își dorm somnul de veci alături de Goții și de Gepizii din veacul V.

Conviețuirea Românilor cu Slavii a lăsat apoi urme și mai vizibile și trainice. Cuvintele slave din limba română stau mărturie a unui traiu comun, a unei intime și calde vieți familiare, a cutreerării pajiștilor și poenilor cu turmele de oi, a lucrării rodnice a brazdei și ogorului pentru hrana de toate zilele, precum și a unei organizații politice comune în cnezate și voevodate. Susțin adversarii noștri că această simbioză slavo-română — pe care nu o pot nega — s'a petrecut la Sud de Dunăre în Balcani și nu la Nordul acestui fluviu în cetatea de munți a Transilvaniei?

Dar filologii români au arătat că în limba noastră s'au păstrat cuvinte și numiri de locuri pe care le-am luat dela Slavii aflători la Nord de Carpați, și că aceste cuvinte și numiri au intrat în limba noastră pe vremea când Ungurii încă nu veniseră în bazinul dunărean. Ele dovedesc existența simbiozei româno-slave în Transilvania, ale cărei văi, dealuri și munți au ajuns să primească numiri slavo-române înainte de venirea Ungurilor.

Toate aceste dovezi, pe care arheologia și filologia le-a scos la iveală, arată o neîntreruptă continuitate a vieții românești, începând cu vremea formării poporului nostru pe pământul vechei Dacii, străbătând veacurile de conviețuire cu năvălitorii barbari, până în secolii XII și XIII, când documentele pomenite din cancelaria papală, sau din cea a regilor ungari, încep a da informațiuni despre Românii din Transilvania, arătându-i ca locuitori stabili ai acestui pământ.

Față de aceste mărturii, faptul că cronicarii din epoca năvălirilor nu pomenesc existența Românilor pe pământul vechei Dacii, nu mai are nicio valoare doveditoare. Acești cronicari, fie că nu știau despre existența noastră pe aceste plaiuri, fie că nu-i interesa cine erau băștinașii pe care barbarii năvălitori i-au supus stăpânirii lor, fie că reprodus informațiuni greșite din scriitorii mai vechi. Din aceste lipsuri și greșeli ale cronicarilor din vechiul ev mediu, nu se poate trage încă concluzia că în acea vreme nu existau Români în Transilvania. Urmele conviețuirii noastre cu barbarii care au năvălit și s'au așezat în bazinul Carpaților sunt atât de numeroase și atât de vii și azi în limba și pe pământul nostru, încât o asemenea părere greșită nu mai poate fi susținută de niciun învățat cu judecata obiectivă.

Dar înafară de dovezile arheologice și filologice amintite mai înainte, există și alte dovezi istorice din care se vede că tradiția descendenței noastre din Dacii romanizați și a neîntreruptei viețuirii româ-

nești pe pământul vechi Dacie n'a încetat a dăinui chiar și în epoca năvălirilor barbare.

Anume scriitorul bizantin Kekaumenos,¹⁾ din a doua jumătate a secolului XI, scriind despre mișcarea Românilor din Larissa din anul 1066, spune că acești Români sunt urmașii Dacilor și ai Bessilor, care locuind în regiuni tari și grele de străbătut, fățărind iubire și supunere către vechii împărați romani, pustiau continuu provinciile romane. El mai știa apoi că Traian i-a bătut pe acești Daci și i-a strivit și că Decebal al lor a fost ucis, iar capul înfipt într-o sulită a fost dus la Roma. Dar Kekaumenos mai scrie că *acești Români urmași ai Dacilor*, fugind de acolo din apropierea Dunărei și Savei, s'au răspândit în tot Epirul și Macedonia, iar cei mai mulți s'au așezat în Elada.

Scriitorul bizantin amintit și-a putut culege informațiile privitoare la Daci și la cucerirea lor de către Romani, din scriitorii antici care povestesc despre expedițiile Dacilor la Sud de Dunăre și despre războaiele lui Traian pentru supunerea acestor vecini periculoși.

Dar de unde putea ști Kekaumenos că *Românii* care pe vremea lui se aflau în Larissa, în Grecia, erau *urmașii Dacilor cucerți de Traian la Nordul Dunării*; și iarăși de unde știa numitul scriitor bizantin că acei Români din Epir, Macedonia și Elada, au coborât în aceste regiuni tocmai din părțile Dunării și a Savei?

Aceste informațiuni Kekaumenos nu le-a putut lua din scriitori bizantini mai vechi, deoarece acești scriitori din sec. VIII și X nu știu altceva decât că Dacia a fost evacuată total de Aurelian în anii 271—272 d. Chr. de populația romană.

După acești scriitori deci o continuitate a vieții daco-romane după această evacuare, continuitate care să ducă la formarea poporului român la Nordul Dunării nu era cu puțință.

Iar dacă totuși Kekaumenos știe mai mult decât înaintașii săi, anume că *Românii* sunt urmașii Dacilor romanizații și că până la coborîrea lor spre Sud în Epir, Macedonia și Elada, ei au locuit în regiunea din preajma Dunării și a Savei, aceasta nu a putut-o afla decât dela acești Români pe care putem crede că i-a cunoscut.

Acest fapt este de o importanță covârșitoare fiindcă el dovedește că *printre Românii de pe pământul Transilvaniei, al Banatului și în Timoc* — de unde plecaseră cei dela Dunăre și Sava spre Sud — trăia

¹⁾ Asupra pasagiilor din Kekaumenos, privitoare la Români, mi-a atras atenția d-l C. Daicoviciu, căruia îi mulțumesc aici. Tot d-sa mi-a comunicat că istoricul german Altheim, vede în aceste mărturii dovada existenței Românilor în Transilvania, în sec. XI.

tradiția și conștiința descendenței lor din Dacii romanizați în urma cuceririi lui Traian.

Această conștiință nu s'a putut forma decât pe pământul Daciei, în epoca năvălirilor barbare, când deosebirea de rasă dintre băștinașii, supuși și năvălitorii stăpâni a contribuit la închegarea unei tradiții de nobilă descendență din vremea Daciei Felix.

Faptul că această tradiție era vie și la Românii din Larissa dela mijlocul veacului al XI-lea, dovedește că ea a constituit un scump patrimoniu spiritual, purtat cu mândrie de Români pretutindeni unde împrejurările vitrege i-au constrâns să caute loc de tihnă vieată.

Dar în legătură cu aceste prețioase informații culese dela Kekaumenos, se pune întrebarea, când s'a putut produce această deplasare a Românilor dela Dunăre spre Sud ?

Credem a putea găsi o precizare cronologică în cronica lui Nestor, cap. VIII, în care se spune: „Pe când poporul slav trăia la Dunăre, după cum am spus, veniră din Scythia, anume dela Chazari, popoarele numite Bulgari și se stabiliră la Dunăre și oprimară pe Slavi. În urmă veniră Ugrii cei Albi și luară în stăpânire țara slavă, după ce alungară pe Valachi, care mai înainte ocupaseră țara slavă“.

Deși la prima lectură s'ar părea că acest text se referă la Dobrogea, unde trecură Dunărea Bulgariei, și până unde se întindea mai târziu Vlahia Asaneștilor dintre Dunăre și partea răsăriteană a munților Balcani, din faptul că Ungurii niciodată nu și-au stabilit dominația în aceste părți reiese limpede că textul lui Nestor se referă la partea sud-estică a Panoniei și la Bacica de mai târziu, deci la regiunea dela Dunăre și Sava, unde în adevăr au supus neamuri slave, asupra cărora se întinsese mai înainte autoritatea chanilor și apoi a țarilor bulgari.

De aici au fost deci alungați de Unguri, Românii lui Kekaumenos, care după afirmația lui Nestor ar fi dominat pe Sloveni. Coborîrea lor din aceste regiuni s'a făcut deci din cauza atacurilor maghiare dela sfârșitul secolului X și începutul secolului XI.

Așa s'ar putea explica de ce scriitorii bizantini dinaintea de Kekaumenos nu știu nimic despre Români, în timp ce scriitorul amintit era în măsură să știe și de proveniența dela Dunăre a Românilor din Epir, Macedonia și Elada, și de tradiția adusă de ei în curând pe aceste meleaguri, că sunt descendenții Dacilor și ai Romanilor din antichitate.

Cunoscând această forțată deplasare de populație românească dela Dunăre spre Sudul Balcanilor, ca fiind determinată de năvălirea Ungurilor, este firesc să ne întrebăm dacă nu cumva năvăliri asemănătoare au putut produce și o golire a Transilvaniei de populație româ-

nească, și deci o întrerupere, fie și numai pentru un secol sau două, a vieții românești în această provincie?

În această privință dovada hotăritoare ne-o dă cronica notarului anonim al regelui ungar Bela, în care, arătându-se felul cum au descălecat Ungurii străbătând Carpații Nordici în Panonia, precum și așezarea lor pe ambele maluri ale Tisei, ni se dă o interesantă și pitorească descriere a pământului Transilvaniei și locuitorilor ei, precum și a felului în care unul din căpeteniile maghiare ar fi cucerit încă de pe vremea lui Arpad, această țară, pentru sine și urmașii săi. Transilvania este arătată ca având un pământ foarte productiv, străbătut de râuri în prundișul cărora se găsește aur, având și mine de sare care se exploatează. Locuitorii acestei țări uimitor de bogate, sunt *Românii și Slavii*, având drept conducător pe Gelu, ducele Românilor. Pe acest Gelu apoi, atacându-l cu oaste, Tuhutum l-a înfrânt și ucis, iar locuitorii țării, Românii și Slavii, aflând de moartea lui Gelu, dând mâna cu învingătorul, au ales din proprie voință, de conducător al lor pe Tuhutum.

Această povestire a fost mult discutată de istoricii maghiari și cei români deopotrivă. Primii au încercat a o declara drept simplă născocire, ultimii în majoritatea lor au primit-o drept adevăr. Și dintr-o parte și dintr'alta, în cele din urmă a trebuit să fie recunoscut, că chiar dacă nu în întregime, povestirea cuprinde totuși un sămbure de adevăr în ce privește prezența Românilor și a Slavilor în Transilvania.

Întreagă discuția s'a concentrat deci asupra timpului când și-a scris notarul anonim cronica și dacă autorul vorbește de Românii dela sfârșitul secolului XII și începutul veacului XIII, deci din timpul când după cum susține istoriografia maghiară, Românii s'ar fi infiltrat în Transilvania venind din Balcani, sau informațiile lui Anonymus se referă la vremuri mai vechi.

În această privință lămuritoare sunt următoarele fapte: *Anonymus* știe despre existența Românilor și a Slavilor în Transilvania, dar *nu amintește nimic despre prezența Secuilor și a Sașilor*, care au venit în a doua jumătate a secolului XII în această provincie. Deci Românii amintiți de Anonymus sunt cel puțin din veacul XI și începutul secolului XII.

Dar același cronicar anonim pomeneste nu numai de Români ci de *Români și Slavi* în această provincie. Cum însă până în secolul XII Slavii au ajuns să fie absorbiți de Români, încât ei nu mai constituiau aici un neam deosebit de cel românesc, e limpede că povestirea lui Anonymus se referă la timpuri mai vechi, când conviețuirea Românilor cu Slavii pe pământul Transilvaniei încă n'a ajuns la absor-

birea totală a Slavilor de către Români. Avem deci temeinice motive să credem că numitul notar anonim al regelui Bela, indiferent în ce vreme și-a scris cronica, înregistra, dacă nu o realitate încă existentă pe vremea lui: prezența *și a Românilor și a Slavilor* pe pământul Transilvaniei, cel puțin o tradiție care ilustra *realități din veacurile IX—XI*, deci dintr'o vreme când Ungurii încă n'au ajuns să pătrundă în Transilvania.

Prioritatea Românilor față de Unguri pe pământul Transilvaniei este deci un fapt sigur pe care zadarnic încearcă unii să-l clatine cu argumente potrivnice realităților istorice. Ea este confirmată de Anonymus, și dovedită de mărturiile filologice din vremea conviețuirii slavo-române.

Față de aceste realități desprinse din mărturii arheologice și filologice, din cronici și documente niciun om de bună credință nu se mai poate îndoi de neîntrerupta dăinuire a poporului român pe pământul vechei Dacii.

Dacă unii continuă totuși să susțină, că odată cu evacuarea populației romane de către Aurelian la 271—272 d. Chr. s'a rupt legătura dintre Dacii romanizați și între Români de mai târziu pe pământul Daciei și că Români din Transilvania sunt veniți ca păstori nomazi din Balcani în sec. XII—XIII, aceasta o fac împotriva mărturiilor istorice, urmărind *nu* adevăruri științifice, ci justificări politice pentru o stăpânire exploatare pe care ar dori-o reînviată.

Față de asemenea tendințe se ridică însă trăinicia bimilenară a poporului român adânc înrădăcinat în cununa de munți a Carpaților, care a cunoscut multe stăpâniri, dar pe care le-a biruit prin vitalitatea lui și prin dârzenia conștiinței că este singurul stăpânitor de drept al acestui pământ strămoșesc. Această neclintită credință i-a ajutat să prefacă vechile stăpâniri în simple episoade ale istoriei noastre naționale și de tăria acestei credințe se vor frânge toate creațiile politice nedrepte ale vremurilor.

ION MOGA

IV.

DOVEZILE ETNOGRAFICE ALE CONTINUITĂȚII

Problema continuității noastre a fost tratată în trecut mai ales de către arheologi, istorici și filologi. Materialul etnografic, această arhivă vie a poporului nostru, nu prea a fost utilizat în această privință, deși se impunea, având în vedere vechimea și bogăția acestui material, precum și lipsa documentelor istorice pentru perioada mai veche din istoria neamului nostru.

În cele ce urmează vom încerca să arătăm vechimea și continuitatea elementului românesc în Transilvania în baza dovezilor etnografice.

Dintre capitolele etnografiei poporului nostru, acelea par mai importante, pentru problema ce tratăm, care sunt în mai strânsă legătură cu solul acestei regiuni, cum sunt: așezările rurale, curtea, casa, portul și cele două ocupațiuni străvechi ale poporului nostru: agricultura și păstoritul.

Cel mai important capitol, în această privință, este cel al așezărilor. Prin așezări suntem legați în mod vizibil de țara în care locuim, ele fiind mai adaptate condițiunilor geografice ale ținutului respectiv și poartă în structura lor pecetea evoluției lor istorice și, deci, a vechimei lor.

Cercetările etnografice au clasat așezările, după forma și structura lor internă, în diferite tipuri și variante. Aceste tipuri s'au dovedit a fi rezultatul unei îndelungate evoluții istorice. Fiecare tip mai evoluat reprezentând o fază mai recentă, față de formele primitive inițiale.

Astfel s'a putut stabili o cronologie sau mai bine zis o stratificare a tipurilor de așezări. Din acest punct de vedere putem distinge două categorii de așezări:

a) În prima categorie sunt tipurile primitive, naturale, create de populația autohtonă dela țară — și care au evoluat în mod firesc și

neforțat de factorul politic. Acestea sunt: satul cu case izolate, satul răslirat, satul de vale și satul îngrămădit, fără nicio ordine;

b) În a doua categorie sunt satele create mai recent prin colonizare, după un plan bine stabilit. De aici provine forma lor geometrică, ordonată, față de forma neregulată a satelor mai vechi din prima categorie. Noi avem două tipuri de sate geometrice: satul de-a-lungul drumului și satul patruunghiular.

Această clasare în două categorii a așezărilor rurale: autohtone și ale coloniștilor, are o deosebită însemnătate, căci prin ea putem stabili nu numai vechimea așezărilor, dar și a grupurilor etnice care locuiesc în ele.

Clasând așezările din Transilvania după tipurile stabilite mai înainte și având în vedere și populația ce locuiește în ele, ajungem la concluziuni importante și hotăritoare pentru vechimea așezărilor și a grupurilor etnice din Ardeal.

Astfel populația românească locuiește în marea sa majoritate în sate din prima categorie, iar grupul etnic german și maghiar în sate de tipul colonial: sate de-a-lungul drumului și sate patruunghiulare.

Pentru cronologia tipului geometric patruunghiular avem chiar date istorice. Ele datează din secolul al XVIII-lea și XIX-lea. Satul prezintă un patrat format din mai multe străzi largi și drepte ce se întretaie dreptunghiular. Acest tip de sat a fost impus de către autorități, mai ales în Banat și județul Arad.

Satul de-a-lungul drumului, format dintr'o singură stradă, cu intravilane înguste și lungi, a fost introdus fără îndoială de Sași în cursul sec. al XII-lea și al XIII-lea. Dovadă e nu numai împrejurarea că aproape toate satele săsești din Transilvania aparțin acestui tip de sat, dar și faptul cunoscut că acest tip de sat a fost răspândit pretutindeni în Europa de Sud-Est de către coloniștii germani.

În ce privește cronologia grupului de așezări din prima categorie, în marea lor majoritate tipurile de sate aparținând acestui grup s'au format într'o epocă anterioară sec. al XII-lea.

Astfel satele îngrămădite, de formă circulară, cu structură mai concentrată și străbătute de uliți întortochiate, s'au format în mare parte în epoca conviețuirii româno-slave, deci între sec. VI—XII. Dovadă sunt și numele mai multor sate îngrămădite dintre cele mai mari și mai vechi, care sunt de origine slavă.

În aceeași perioadă s'au format și tipurile de sate resfirate și de vale. Amândouă merită o deosebită atenție, deoarece ele s'au dovedit a fi tipice românești.

Satul răsfirat se găsește indeosebi în regiunea colinelor. Ulițele acoper coasta dealurilor ca o plasă cu ochiuri mari, casele fiind așezate mai rar de-a-lungul acestor uliți răsfirate. Acest tip de sat este poate cel mai specific românesc. El se găsește nu numai în Nordul Transilvaniei, dar și în zona periferică sub-carpatică din Moldova și Muntenia.

Tot specific românesc este și satul de vale, care se găsește indeosebi în zona periferică a regiunilor muntoase. După cum arată și numele, satul este răsfirat de-a-lungul unei văi. E semnificativ faptul că, în afară de Transilvania, acest tip de sat se găsește și în zona de expansiune a elementului românesc, între Morava și Timoc.

Aproape toți cercetătorii sunt de acord în a considera satul cu case izolate ca tip primitiv și inițial din care au putut evolua celelalte tipuri de sate. El se întâlnește indeosebi în regiunile muntoase, pe suprafețele netede și întinse ale platformelor unde predomină cultura fânațelor și creșterea vitelor. Întreaga suprafață este presărată de case izolate, având de obicei proprietatea în jurul lor.

Acest tip fundamental și arhaic este locuit aproape exclusiv de Români. Zona principală de extindere este regiunea Munților Apuseni; se găsește sporadic și în ținuturile periferice din zona sub-carpatică transilvană.

Populația Munților Apuseni formează o unitate cu o civilizație populară străveche care se deosebește în multe privințe de cea a regiunilor înconjurătoare, nu numai în privința așezărilor cu case izolate, dar și cu case cu acoperiș înalt, ambele elemente ce se găsesc și în regiunea „Stari-Vlah” din vechea Serbie. E foarte probabil că avem de a face cu un vechiu tip de așezare care s'a păstrat ca două „horsturi” în aceste două regiuni izolate, din epoca iliro-tracă.

Avem toate indiciile să afirmăm, că în Munții Apuseni s'a conservat un sâmbure arhaic etnic și rasial. Cercetările cu privire la sângele și caracterul antropologic al locuitorilor atestă existența unui nucleu rasial arhaic numit „dacic” de către antropologi. Locuitorii acestei regiuni se deosebesc chiar și prin limba lor, ei păstrând rotacismul. Și să nu uităm că ei sunt așezați în regiunea auriferă unde s'a exploatat aurul cu mijloace primitive din epocile cele mai îndepărtate, și care cu siguranță au dăinuit și în epoca conviețuirii româno-slave, cum atestă și numele localității Zlatna. Tot aici s'a păstrat și o formă arhaică a agriculturii: a culturii în terase pe înălțimi. Prin urmare avem toate motivele să presupunem în aceste regiuni nu numai un sâmbure arhaic, dar și o continuitate a populației autohtone care s'a putut păstra în aceste regiuni izolate aproape neschimbată în cursul veacurilor.

Luând în considerare faptul că satul de-a-lungul drumului a fost introdus în Transilvania de către coloniștii sași, iar populația maghiară locuiește în marea sa majoritate în sate de tip geometric și numai în măsură redusă în sate îngrămadite, în regiunea Săcuilor, iar în schimb Românii — cu excepția așezărilor unde forma le-a fost impusă de administrația politică — sunt singurii care locuiesc în sate de tipul primitiv natural, putem afirma în baza studiului așezărilor, — cel mai important factor, cu privire la ocuparea unui ținut — că în Transilvania și Banat elementul cel mai vechiu și deci autohton, nu poate fi decât elementul românesc, singurul care are așezări de tipul împrăștiat și răsirat, care sunt recunoscute de toți cercetătorii, ca tipuri fundamentale și inițiale.

La aceleași rezultate ajungem dacă cercetăm și alte capitole în legătură cu așezările, cum sunt: curtea și casa.

E un fapt cunoscut, că Sașii au introdus în Transilvania, împreună cu satul de-a-lungul drumului și curtea franconă. De ambele părți ale uliței satului, de-a-lungul drumului sunt înșirate curțile înguste și lungi ale locuitorilor, având case în partea dinainte a curții, perpendiculară pe linia străzii, iar șura perpendiculară pe linia casei. Această curte franconă a fost adoptată și de Români și Unguri în satele de-a-lungul drumului.

În schimb, adevărata curte românească — ca și așezările românești — nu cunoaște nimic din regularitatea tipurilor de curți ale coloniștilor. Dimpotrivă, ca și satul, totul tinde spre o dezvoltare liberă, neregulată a curților populației băștinașe. Chiar și casa evită apropierea de uliță și e așezată în fundul curții, în schimb foarte des grajdul e așezat mai în față, ca un semn că populația română, alături de agricultură, se ocupă în mod însemnat și cu creșterea vitelor.

Deci față de tendința concentrării și regularității caracteristice pentru satele coloniștilor și în privința clădirilor curții, predomină principiul desconcentrării și al neregularității, ambele dovezi ale formelor inițiale arhaice. Aplicarea acestui principiu se poate constata în planul dispersat al clădirilor și în tendința de a ridica — pentru fiecare scop — o clădire separată, față de principiul aplicat în satele săsești și șvăbești, unde adesea, casa, șura și grajdul sunt sub același acoperiș.

Există la Românii din Transilvania două tipuri de curți ce merită o deosebită atenție. Acestea sunt curtea dublă și ocolul patrat, ambele de o factură arhaică și dovedesc și ele vechimea elementului românesc în Ardeal.

Pentru a satisface ambele nevoi ale economiei agricole și creșterii vitelor, curtea e împărțită în două. În prima parte, destinată creșterii vitelor, se află grajdul, în a doua, destinată vieții agricole, se află șura și casa.

Ceea ce ne face să atribuim o deosebită importanță și vechime acestei curți este faptul că ea se găsește — cu o structură surprinzător de asemănătoare — și în Sudul Scandinaviei, în insulele Öland și Gotland. Astfel este foarte probabil că această curte dublă să ne fi fost transmisă nouă în epoca emigrării popoarelor de triburile germanice: Goți, Gepizi, venite dinspre Nord.

O altă formă arhaică a curții în Transilvania este ocolul patrat, la care clădirile formează un patrat perfect închis sub un acoperiș continuu și el de formă patrată. Și acest tip de curte se găsește în Sudul Suediei și în Danemarca, dar se găsește răspândită, sporadic, în toată Europa, atât la popoarele de origine germanică, cât și la cele de origine latină și slavă.

Forma sa arhaică și expansiunea sa sporadică pe o întindere mai mare, ne face să presupunem că e un tip de curte arhaică — odinioară foarte răspândită la toate popoarele europene.

În consecință și curtea la Români prezintă, în toate privințele, forme arhaice ale populației autohtone, cum sunt curțile de formă neregulată, curtea dublă, ocolul patrat, care lipsesc la celelalte două grupuri etnice din Transilvania. În schimb ei au, în marea lor majoritate, curtea regulată de formă geometrică, de tipul francon, introdusă de coloniștii sași în sec. XII și XIII.

La o altă concluzie, deosebit de importantă, ajungem dacă cercetăm terminologia curții și a clădirilor aflate în ea. Astfel partea consacrată locuinței și agriculturii, are în mare parte, termeni de origine latină (*poartă, casă, curte, arie*, etc.), iar cea rezervată creșterii vitelor, mai ales nomenclatură de origine slavă (*ocol, ogradă, grajd, poiată, colnă, vranișă*, etc.). Astfel se constată cum se suprapune vechiului fond agricol și latin influența slavă în legătură cu creșterea vitelor. Acest fapt dovedește că la venirea Slavilor, elementul autohton român s'a ocupat mai intens cu agricultura și că Slavii, a căror influență am suferit-o în privința ogrăzii, au fost crescători de vite.

Casa țărănească încă prezintă câteva elemente ce atestă vechimea și continuitatea noastră în aceste părți. Am amintit mai sus acoperișul extrem de înalt al casei din Țara Hațegului și Munții Apuseni, două ținuturi cu o străveche civilizație țărănească. Vechimea acoperișului tuguat i-o atestă nu numai forma sa extrem de arhaică, dar și unele

urme preistorice, reprezentând case din epoca neolitică, având același acoperiș înalt. Avem toate indiciile ca să presupunem că acoperișul înalt, ce se găsește cu aceeași formă și în Bosnia, s'a putut păstra, împreună cu tipul de așezare cu case izolate, în Transilvania, vechea Serbie și Bosnia, ca o moștenire a vechii civilizațiuni Ilirio-Trace. Planul casei reconstituită din stațiunea preistorică din Ariușd, corespunde arhaicului tip de casă cu târnațul în colțul casei din Țara Hațegului.

Un alt element străvechiu al casei este vatra liberă cu coșul piramidal numit „căloni” în „Țara Hațegului. Nu numai numirea de „căloni” e de origine latină, dar și alte accesorii ale acestui aparat primitiv de gătit și încălzit au termeni de origină latină, cum sunt *căldarea*, *cuplorul* și *țăstul*. Îndeosebi arhaicul țăst, o carapace de piatră sau fier, sub care se coace mălaiul, atrage atenția noastră asupra sa. Continuitatea sa în aceste ținuturi, din epoca neolitică până astăzi, o atestă și un țăst găsit într-o stațiune preistorică din Banat.

Portul nostru popular, deși nu are aceeași legătură cu solul ca și așezările, curtea și casa, și prin însăși firea lucrurilor, a fost mai supus diferitelor influențe totuși prezintă și el dovezi suficiente pentru a dovedi nu numai vechimea noastră dar și legătura cu îmbrăcămintea popoarelor ce au locuit aceste ținuturi din cele mai îndepărtate vremuri.

Astfel una dintre cele mai vechi piese de îmbrăcămintă ale poporului nostru este „gluga” strămoșească. Întrebuințarea ei de către poporul dac în forma ei de azi, e atestată de grupul de Daci de pe columna lui Traian, care stau în fața lui Traian purtând glugile exact așa ca și țărani de azi din Țara Hațegului.

„Cronicon Pictum” din Viena, într-una din inițialele sale, reprezintă luptele lui Basarab Voevod cu regele Ungariei Carol Robert, arătând pe țărani noștri dela începutul secolului al XIV-lea, așa cum se prezintă ei și azi, cu căciuli țuguiate, plete lungi și cu cojocul pe spate. Prin urmare, trebuie să presupunem că dacă timp de șapte secole aceste piese fundamentale ale portului nostru popular nu s'au schimbat, ele au trebuit să fi fost moștenite din perioade mult mai îndepărtate, tot neschimbate.

Căciula e o piesă purtată din timpuri străvechi de popoarele carpato-balcanice, asemenea și cojocul, evident în formă mai primitivă decât azi, a fost purtat de către Traci, Sciți și Besi. Alături de cojoc va trebui să considerăm și sarica drept o moștenire străveche, dovadă nu numai originea latină a numelui, dar și prezența ei la ramura aromână a poporului nostru.

Prin urmare, precum am considerat la capitolul așezărilor satul cu case izolate, casa cu acoperiș înalt și alte obiecte mai ales cele în legătură cu vatra, cum e de pildă țăstul, ca aparținând, după toată probabilitatea, vechii civilizațiuni autohtone iliro-trace, tot astfel va trebui să considerăm și din domeniul îmbrăcăminții, aparținând tot acestei zestre străbune: gluga, căciula, cojocul și sarica.

Vechile legături cu arta preistorică a regiunilor noastre o dovedesc și motivele geometrice folosite de țăranul român în deosebi în cusăturile și țesăturile sale și la împodobirea pieselor de îmbrăcămințe. E fapt cunoscut, că dintre popoarele ce locuiesc azi în Transilvania numai Românii au păstrat vechea artă neolitică a motivelor geometrice, în timp ce celelalte popoare, Sașii și mai ales Ungurii, au, în mare parte, elemente decorative stilizate.

Un alt capitol important al etnografiei ce ne poate da prețioase contribuțiuni pentru dovedirea vechimei și continuității poporului român în aceste părți, este cel al ocupațiunilor sale principale: *agricultura și păstoritul*.

E deosebit de important să dovedim, că poporul nostru s'a îndeltnicit, din cele mai îndepărtate vremuri, și pe aceste plaiuri cu *agricultura*, deoarece unii autori afirmă, că poporul nostru a fost un neam de păstori, care s'a infiltrat în aceste părți abia în secolul XII și XIII-lea.

Cu privire la agricultura poporului nostru, dispunem de trei elemente principale cu care putem dovedi vechimea și continuitatea acestei ocupațiuni la poporul nostru: vechimea uneltelor agricole, arăturile în terase pe înălțimi și terminologia agricolă.

Resturi arheologice dovedesc în deajuns existența agriculturii pentru ținuturile noastre, chiar și din cele mai îndepărtate timpuri. Nu e nevoie să stăruim asupra dezvoltării agriculturii pentru perioada dacă și romană. Din punctul de vedere al continuității este însă important să constatăm că din epoca La Tène târzie dacă — cât și din cea romană — s'au găsit mai multe exemplare din fierul plugului, care au aceiași formă ca și cele de azi. Pentru epoca post-romană, continuitatea acestei părți a celei mai însemnate unelte agricole este atestată prin modelele de fierul plugului ce atârnă de pe vestitul colier dela Șimleu, ce datează din secolul al IV-lea după Christos, și care și ele sunt identice cu cele de azi.

Pentru epoca post-romană, sau să-i zicem mai bine străromână, în lipsa izvoarelor istorice recurgem la ajutorul filologiei și etnografiei.

Dovada principală că poporul nostru s'a îndeletnicit și în această perioadă cu agricultura, ne-o dă terminologia latină a acestei ocupațiuni, pe care numai așa ar fi putut-o păstra, dacă presupunem o continuitate neîntreruptă a acestei îndeletniciri la poporul nostru. Astfel de origină latină este terminologia principală cu privire la pământul cultivat, cerealele întrebuințate și cuvintele ce exprimă cele mai de seamă acțiuni în legătură cu agricultura.

Se știe, că, în afară de terminologia de origină latină, în limba noastră sunt și multe cuvinte de origină slavă cu privire la această îndeletnicire. Această împrejurare a făcut pe unii autori să afirme că poporul român, în perioada post-romană, a dus o vieță de păstori nomazi, fără a practica agricultura și că aceasta ne-am fi însușit-o dela Slavi și indeosebi dela Bulgari, în secolul XII și XIII-lea. I s'a atribuit prea mare importanță faptului că însuși termenul celei mai însemnate unelte, a plugului, și nomenclatura părților, e de origină slavă. De altfel, termenul latin al plugului, „aratrul”, s'a păstrat la Aromâni, care au moștenit și forma romană a plugului, așa cum se întrebuința în epoca romană târzie, în secolul al XIII-lea, în provincii.

Cei mai mulți dintre acești autori au judecat unilateral, ocupându-se cu latura filologică și nu au cercetat și latura etnografică a problemei: uneltele înseși, tipul și construcția lor. Și în această privință, etnografia ne poate aduce dovezi hotăritoare.

Profesorul Braungart, care s'a ocupat poate mai intens cu studiul plugului la diferite popoare, în lucrarea sa fundamentală asupra originii agriculturii la popoarele indo-europene, în capitolul consacrat plugului la Români, ajunge la următoarele concluziuni, deosebit de importante pentru a dovedi continuitatea agriculturii la Români, deci și cu privire la continuitatea noastră în aceste părți:

D-sa deosebește două tipuri de pluguri la Români: pluguri străvechi germane, care după părerea sa sunt de origină gotică din secolul al XIII-lea d. Chr. și pluguri târzii romane, tot din secolul al XIII-lea d. Chr., moștenite probabil dela coloniștii romani. Ambele tipuri reprezintă forme ce s'au păstrat aproape neschimbate din primele secole ale erei noastre. Plugurile din categoria a doua au o asemănare surprinzătoare cu plugul roman reprezentat pe un monument din Arion (Luxemburg) din secolul al III-lea d. Chr.

În consecință, Braungart conchide: după deducțiuni din partea filologilor asupra amestecului și alterării limbii românești prin cuvinte slave am crezut că în poporul românesc se ascunde mai multă parte slavă. Tipul celei mai importante unelte de muncă agricolă este însă vădit roman și vechiu germanic. În afară de „cobilă”, nimic nu este

slav în plugul românesc, pe care nici nu l-au putut lua dela Slavii dela Nord-Est, unde el nu există, ci numai în România și Peninsula Balcanică, unde au stăpânit Romanii și pe unde au putut trece și Goții.

După cum vedem Braungart atribue plugurilor noastre o considerabilă vechime, din sec. al III-lea d. Chr., iar localizarea împrumutului se poate face pentru tipul germanic numai pentru Dacia, unde elementul românesc a putut fi în atingere cu tipurile germanice respective, spre a putea împrumuta acest tip de plug, care arată astfel nu numai continuitatea agriculturii la Românii din Transilvania, dar și existența lor pe aceste locuri în perioada invaziei Goților.

O altă constatare a lui Braungart ce trebuie reținută: cu tipul roman de plug nu se poate ara decât pe câmpie. Acest fapt dovedește continuitatea vieții agricole și a poporului românesc din regiunea de șes. E semnificativ și faptul, că plugul germanic s'a păstrat mai mult în zona muntoasă dela Nord, iar cel roman în regiunile de câmpie dela Sud. Acest fapt ne permite să presupunem, că și elementul romanic s'a conservat mai ales spre Sud, unde putea să fie în contact cu romanitatea din Sudul Dunării, în timp ce populația străromână, din regiunile muntoase dela Nord, era în contact cu triburile germane, dela care au împrumutat tipul de plug nordic.

O altă dovadă pentru vechimea și continuitatea agriculturii la Românii din Ardeal sunt și arăturile de terase pe înălțimi.

Pretutindeni în Transilvania, mai ales în regiunile muntoase cum sunt: Poiana Ruscăi, Munții Apuseni, Munții Călimani, Munții Rodnei se găsesc arături în terase pe înălțimi, unde ne-am aștepta mai mult să găsim o populație pastorală decât agricolă. Astfel în Poiana Ruscăi aceste arături în terase se găsesc la înălțimi între 600—900 m., iar în Munții Apuseni se urcă și până la 1300 m. altitudine. Prezența acestor culturi în terase într'o regiune muntoasă, cultivată de o populație despre care se credea a fi mai mult pastorală, pune în altă lumină problema agriculturii și chiar a continuității poporului român în aceste părți. Prezența arăturilor în terase în aceste regiuni înalte, mai potrivite creșterii vitelor decât agriculturii, se poate explica numai cu retragerea unei populații agricole din zone mai joase în aceste regiuni mai înalte de refugiu.

Luând în considerare grosimea răzoarelor, trebuie să admitem o deosebită vechime a acestora. Adaptarea atât de perfectă a acestei agriculturi și a uneltelor întrebuințate în condițiuni atât de neprielnice, dovedește și ea o vechime considerabilă a acestor culturi în terase. Plugul de tip nordic, vechiu germanic, cu cormanul schimbător, este întrebuințat tocmai la aceste culturi în terase.

Toate aceste terase și forme de culturi, presupun o vechime și o continuitate, căci altfel nu putem explica păstrarea și perfectă lor adaptare la condițiuni speciale, pe înălțimi, ele neputând fi atribuite, nici în vechime, altui popor decât aceleia care le cultivă și astăzi, deci poporului român, singurul care a putut crea această formă de civilizație străveche pe înălțimi și a asigura continuitatea ei până în zilele noastre.

Vechimea și importanța agriculturii la poporul românesc o dovedesc cu prisosință și obiceiurile agrare ale poporului nostru. Bogăția lor se poate explica numai considerând această ocupațiune ca una dintre cele mai vechi și de căpetenie ocupațiuni a poporului nostru. Obiceiurile agrare reprezintă fără îndoială, resturi de rituri străvechi, în legătură cu promovarea fecundității, și, deci, trebuiesc considerate anterioare erei creștine. Ceea ce dovedește că agricultura a trebuit să fie, în această epocă îndepărtată, o indeletnicire de seamă a poporului nostru.

Cealaltă ocupațiune principală a poporului român, *păstoritul*, a fost adesea utilizată spre a dovedi că Românii nu au fost o populație agricolă sedentară, ci un popor nomad fără rădăcini și continuitate în teritoriul ocupat de ei astăzi. Această afirmare dovedește o completă ignoranță cu privire la structura vieții economice a poporului român, perfect adaptată la condițiunile geografice și păstrând un echilibru între cele două ramuri ale ocupațiunilor sale principale: agricultura și păstoritul.

Dacă cercetăm raportul între aceste două ocupațiuni la poporul nostru în diferitele ținuturi ale Ardealului, putem distinge regiuni în care predomină agricultura, iar în altele păstoritul. În cele mai multe regiuni păstoritul și agricultura nu se exclud, ci se întregesc, completându-se reciproc, spre a asigura o economie rentabilă.

Adevăratul păstorit, cu o transumanță mai dezvoltată, îl găsim abia la populația de pe versantul nordic al Carpaților meridionali, la cele două grupuri de oieri prin excelență: Mărginenii sau Poienarii din părțile sibiene și Mocanii, din Țara Bârsei. Aproape numai ei au practicat transumanța în amploarea cunoscută, din șesul Banatului până în Bărăgan, trecând Dunărea în Dobrogea și ajungând uneori până în Crimeea și Caucaz.

În veacurile de restriște pentru neamul nostru au putut exista perioade când am fost constrânși să trăim o viață pastorală mai intensă, reducând pe cea agricolă la forme mai simple ale culturilor pe înălțimi, ca apoi, cu timpul, să se restabilească din nou balanța între aceste două ocupațiuni principale ale poporului român.

Au existat, în trecutul poporului nostru, fără îndoială, și perioade când viața pastorală a luat o amploare neobișnuită, când grupuri de oieri români au emigrat încă din veacul de mijloc spre Nord până în inima Poloniei, spre Vest până în Carpații nordici și în Moravia, iar spre Sud, prin ramura cea mai pastorală a Neamului nostru, a Aromânilor, până în Peloponez și, spre Răsărit, drumurile oierilor Mocani și Mărgineni, ajungeau până în Crimeia și Caucaz, contribuind astfel la miraculoasa expansiune a poporului românesc în spațiul sudest-european.

Dar să nu uităm un fapt important, de care este legată și această formă de păstorit cu amploarea arătată, chiar și ea presupune un centru de iradiere și fermentare a populației în creștere, din care se revarsă această energie în plus a neamului nostru, sub formă de emigrări de populație sau păstorit expansiv. Un astfel de rezervor al neamului nostru a fost Ardealul, de unde s'a revărsat surplusul de populație în toate direcțiile, fie în cele două descălecări istorice, fie ca penetrare lentă înspre versantul sudic și răsăritean, fie ca expansiune pastorală prin drumurile de transhumanță. *Tocmai această revărsare de populație arată Ardealul ca centru de formare și expansiune a poporului nostru. Căci toate drumurile de descălecare istorică, toate liniile de revărsare de populație, toate căile de transhumanță pastorală, pornesc dintr'un singur rezervor vital și central al neamului: Ardealul!*

O altă îndeletnicire străveche a poporului român care ne poate aduce prețioase contribuțiuni pentru vechimea și continuitatea poporului nostru în Ardeal este olăria.

Este fapt cunoscut că în Ardeal a existat, în epoca preistorică, o industrie a olăriei foarte dezvoltată, care a culminat în produsele de artă superioară a ceramicii neolitice dela Ariușd din părțile răsăritene ale Transilvaniei. Ea este caracterizată prin ornamente picturale în mai multe culori suprapuse, iar motivul ornamental care predomină este spirala.

Cercetările mai recente, făcute asupra produselor noastre de olărie țărănească au găsit cu prisosință urme preistorice și forme romane în olăria noastră rustică.

Motivele în formă de spirală — atât de caracteristice ceramicii preistorice dela Ariușd și Cucuteni — a rămas până în zilele noastre unul dintre motivele principale ale olăriei noastre țărănești.

Arheologii au constatat, în baza unui bogat material aflat pe teritoriul Daciei, că șarpele în relief, care se găsește atât de des pe

vasele din epoca dacă și romană, poate fi considerat ca un vechiu element decorativ geto-dac. Acest motiv se întâlnește des și în ceramica noastră populară de azi din Transilvania și Banat.

Înspre granița de vest, unde și stăpânirea romană a fost mai intensă, s'au păstrat forme mediteraneene în olăria noastră țărănească, ca în B hor, Țara Hațegului și Banat. În schimb ceramica de origine preistorică s'a păstrat îndeosebi în regiunile răsăritene unde și stăpânirea romană a fost redusă.

E de remarcat și faptul de o extremă importanță pentru conservarea și răspândirea poporului nostru în aceste părți, că și filologii au ajuns la aceiași constatare paralelă: cuvintele cele mai vechi din limba noastră de origine latină, s'au păstrat și ele mai bine în părțile de vest locuite de Români. Aceasta mai ales în Munții Apuseni, unde este „sâmburele românismului” și s'a păstrat cea mai veche și pură romanitate, unde și numirile toponimice dovedesc că poporul român este acolo adânc înrădăcinat.

Dacă la aceste constatări adăugăm și cele stabilite de noi mai înainte cu privire la așezări și tipuri de case, dovedind că cel mai vechiu tip de așezare și de casă și forma cea mai primitivă a vetrei le întâlnim în Munții Apuseni și Țara Hațegului, regiuni unde, după cum am văzut, s'a păstrat și cea mai veche formă de agricultură, a arăturilor în terase pe înălțimi și olării de formă mediteraneeană, nu mai încap nicio îndoială că în aceste regiuni, în apropierea graniței de Vest, avem și vatra străveche a românismului unde poporul nostru și-a putut conserva și păstra arhaica sa civilizație populară, cuvintele vechi de origine latină, și de unde s'a putut revărsa din nou peste alte regiuni părăsite în împrejurări critice ale istoriei noastre sbuciumate.

Niciunul dintre popoarele conlocuitoare din Ardeal nu are o civilizație rurală cu caracter mai autohton, având toate semnele unei civilizațiuni străvechi, adânc înrădăcinate în trecutul și solul acestui pământ, decât poporul român.

Astfel civilizația noastră populară este mărturia cea mai sigură a vechimei poporului nostru pe aceste locuri, dovezi mai sigure decât documentele scrise ale cancelariilor curților străine, ce înregistrau numai evenimentele șgomoase, dela suprafață, și nu luau la cunoștință vieța adânc înrădăcinată și permanentă, dar fără istorie, a marilor masse dela țară, care în tăcere au urzit temelii neclintite a neamului.